

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 13 Year: 2010
WOMAN STUDIES (Special Issue)

MEMLÛKLARDA BİR KADIN SULTAN: ŞECER ED-DURR İSMET ED-DÎN UMM-İ HALÎL
(1250)
A WOMAN SULTAN AT MAMLÛKS: SHAJAR AD-DURR ISMAD AD-DIN UMM UL-HALÎL
(1250)

Abdullah Mesut AĞIR*

Özet

1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hükmeden Memlûk Türk Devletinin ilk ve tek kadın sultanı olması yönüyledir ki Şecer ed-Durr’un Türk İslâm tarihinde önemli bir yeri vardır. Zira İslâm toplumlarında siyasi arenada pek ön plana çıkmayan kadınların aksine o, Eyyübîlerin son zamanında yüz yüze kaldığı Haçlı tehlikesinin bertaraf edilmesinde etkin rol oynamış, son Eyyübî Sultanı Turanşah’ın Bahrî Memlûklar tarafından öldürülmesiyle de kurulan Memlûk Devleti’nin başına geçmiştir. Hüküm sürdüğü 267 senelik süreçte Memlûklar’da bir başka kadın sultana tesadüf edilmez.

Anahtar Kelimeler: Şecer ed-Durr, Bahrî Memlûklar, IX. St. Louis, Haçlılar

Abstract

Shajar ad-Durr, as the first and the only woman Sultan of the Mamlûks that ruled Egypt and Syria between 1250-1517, has a notable status in the Turkish-Islamic history. This is for the reason of her being an exceptional person as compared with the women in Islamic societies, who always preferred to remain at the background in the political era, as she played a significant role by overcoming the danger of the Crusaders and became the first sultan of the Mamlûks which was founded after the murder of the last Ayyubid Sultan Turan Shah by the Bahrî Mamlûks. During its 267 years’ history no other woman sultan in the Mamlûks is known to have ruled her country.

Key Words: Shajar ad-Durr, Bahrî Mamlûks, IX. St. Louis, The Crusaders

İslâmiyet sonrası Türk Tarihi, belli dönemlerde kadınların siyasi arenadaki etkin rollerine, devlet işlerindeki tesirlerine ve hatta şartların gerektirdiği durumlarda onların tahta çıkışlarına tanıklık etmiştir. Saltukoğlu II. İzz ed-Dîn’in kızı olan ve Erzurum bölgesinde hüküm süren Mama Hatun (1191-1193),¹ babası Şems ed-Dîn İltutmuş’un 1236 yılındaki vefatıyla kardeşi Rukn ed-Dîn Firûz Şah’ın tahttan edilmesiyle Delhi hükümdarlığına getirilen Raziye Begüm Sultan² (1236-1240), 1222 yılında İran’ın Kirman bölgesinde kurulmuş Kutluk Devletinin dördüncü hükümdarı olan Türkan Hatun ve bunun ölümünden sonra tahta çıkan kızı Padişah Hatun,³ Eyyübî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necm ed-Dîn Eyyüb’un önce cariyesi ve sonra eşi olan ve kocasının ölümüyle de Abbâsi Halifesinin itirazına rağmen kurulan Memlûk Devletinin başına getirilen Şecer ed-Durr (1250), Selçuklu Valisi Kutb ed-Dîn İsmail’in bir Türk kölesi tarafından 1100 yılında Ahlat’da kurulan Ermenşahlar’da kocası İbrahim’in ölümünden sonra ülkeyi küçük yaşta oğlu II. Sekman adına yöneten İnaç Hatun,⁴ 1549-1551 yılları arasında Kazan’da etkili olan ve Ruslara karşı mücadele veren Süyün Bike Hatun⁵, Çinlilerin “Güzel Kokulu Prenses” anlamına gelen “Şian-Fei” diye nitelendirdikleri ve Türkistan’ın iç savaşın

* Dr. Abdullah Mesut AĞIR Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Ortaçağ Anabilimdalı.

¹ Mama Hatun devri için bkz. Osman Turan (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul Matbaası: İstanbul.

² Raziye Begüm Sultan devri için bkz. Agha Hussain Hamadani (1992). *The Frontier Policy of Delhi Sultans*, New Delhi, s. 70.

³ Padişah Sultan devri için bkz. Bahriye Üçok (1981). *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s. 89.

⁴ Bahsi geçen hatun devri için bkz. Faruk Sümer (1990). *Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara: T.T.K. Yay., s. 70, 71, 72.

⁵ Süyün Bike devri hakkında geniş bilgi için bkz. H. Atlasî (1912). *Süyün Bike*, Kazan.

eşiğinde bulunduğu 1756 yılındaki kritik devresinde Türkistan Türklerinin başında bulunan ve Çinlilere karşı ülkesini savunan Dilşad Hatun⁶ isimlerini zikredebileceğimiz Türk Tarihinin çeşitli devrelerinde iktidarda bulunmuş belli başlı kadın sultanlardandı.

İslâm toplumunda kadınların siyasette ön plana çıkmaları pek yaygın olmadığından dolaydır ki Memlûk devri tarihi kaynakları en az bilgiyi sultan eşleri hakkında vermektedir. Fakat Şecer ed-Durr burada bir istisna teşkil eder. Zira o, Memlûk devletinin ilk ve tek kadın sultanıydı (Kortantamer, 1993: 33). Bazı batılı oryantalistler, Şecer ed-Durr'un Ermeni asıllı olduğunu iddia etseler de, Memlûk tarihçilerinden el-Makrîzî ve İbn Tagriberdî onun Türk asıllı olduğunu nakledecekler (Makrîzî, 1972: 361, 459; Tagriberdî, Tarihsiz: 102). O, Türk soyundan Abdullah adlı birinin kızı idi (Üçok, 1981: 60). Kendisi zarif bir güzelliğe sahipti, zeki ve aynı zamanda dindar bir kadındı (Tagriberdî, Tarihsiz: 102, 273). Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih onu satın almış (Makrîzî, 1972: 459), bir süre sonra da bu parlak güzelliğinin altında bir deha saklı olduğunu görerek ondan hoşlanmış ve onu azat ettikten sonra kendisiyle hayatını birleştirmişti (Laufer, 1999: 358). Sultan es-Sâlih'ten Halîl isminde bir oğlu olduğu için de kendisi *Umm-i Halîl* (Halîl'in annesi) diye anılmaktaydı (Nicholson, 2004: 123). Sultan el-Melik es-Sâlih ile onun arasında öyle bir muhabbet vardı ki es-Sâlih hayranı olduğu eşini yanından hiç ayırmaz ve iştirak ettiği sohbetlerde onu yanında bulunduraktan büyük zevk duyardı. Aynı şekilde Şecer ed-Durr da kocasını büyük bir aşkla seviyordu. Öyle ki, el-Melik es-Sâlih'in, amcazadesi el-Melik en-Nâsır Davud'un eline esir düştüğü sırada Şecer ed-Durr kocasından hiç ayrılmamış, o korkunç ve musibetli günlerde kendisini yalnız bırakmamıştı (Üçok, 1981: 60). İslâm dünyasında hareme alınan kadınların her birinin diğerlerinin önüne geçerek nüfuz sahibi olmak ve şayet kocası ölecek olursa idareyi ele almak gibi bir eğilimleri vardı ki, zaten Şecer ed-Durr bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Sultan es-Sâlih'in cariyesiyken nikahlı eşi olması, onu etkileyip kendisine aşık etmesi, es-Sâlih'in hazinelerinin yerini bir tek Şecer ed-Durr'la paylaşması, kocasının ölümünden sonra bir süre için otoriteyi elinde tutması ve Eyyûbîlerin son bulmasından ve idarenin Bahrî Memlûklara intikalinden sonra Memlûkların başına sultan olarak geçmesi bu görüşü destekler niteliktedir (Perry, 2004: 50). Onun siyasî arenadaki rolü ise kocası es-Sâlih'in ölümü ile başlar. Zira bu devre, Mısır'ın Fransa Kralı IX. St. Louis komutasındaki Haçlı kuvvetleriyle savaşım halinde bulunduğu kritik bir süreçti (Nicholson, 2004: 124).

Fransa Kralı St. Louis'in Mısır'a düzenlediği Haçlı seferinin⁷ daha önce tertip edilmiş olan seferlere nazaran ayrı bir yeri ve önemi vardır. Her şeyden önce Kral Louis'in bu seferdeki amacı Dimyat'tan hareketle Mısır'ı ele geçirmektir. Bu dönemde Mısır ve Suriye'de hükmeden Eyyûbîler, gerek hanedan üyelerinin birbirleriyle olan çekişmesinden gerekse de Ortadoğu topraklarında yuvalanmış Haçlı kontluklarının icraatlarından dolayı zor durumda olup son zamanlarını yaşamaktaydı. Bölgedeki tek otorite olan Eyyûbîlerin eski günlerinden uzak olması ve bu devletin ortadan kaldırılmasıyla Kudüs'ün kapılarının ardına dek açılacağına bilincinde olan Fransa Kralı, Avrupa'dan da sağladığı destekle yakaladığı bu fırsatı değerlendirmek istedi. Kral IX. Louis'in Dimyat'a kadar ilerlediği sırada Sultan es-Sâlih, Haçlıları karşılamak üzere Dimyat önünde kamp kurmuş, fakat bir süre sonra rahatsızlanarak 23 Kasım 1249'da vefat etmişti (Koprman, 1992: 389). Bu durum Haçlı istilası altındaki Mısır halkı için büyük bir talihsizlikti. Bu andan itibaren Eyyûbî devletinin kontrolü de es-Sâlih'in eşi Şecer ed-Durr'a geçti (Thompson, 2008: 189; Kortantamer, 1993: 33). Vefat olayının hemen ardından Şecer ed-Durr, ordu kumandanı Emir Fahr ed-Dîn'e haber yollayarak sultanın vefat ettiğini kendisine bildirerek devletin Haçlı saldırılarına maruz kaldığı bu devrede onun desteğini istedi. Es-Sâlih'in ölümünün, ordunun cesaretini kıracağı endişesinden olsa gerek ki Şecer ed-Durr durumu kurtarmak için sultanın vefatının sır gibi saklanmasını emretti (Brockelmann, 1992: 192; Üçok, 1981: 59). Es-Sâlih'in ölümünü belli etmemek için tabutu gizlice el-Mansûra Kalesine götürüldü.⁸ Emirler ve ordu mensupları es-Sâlih'in çadırı önüne çağırılıp sultana ve onun tek varisi olan oğlu Turanşah'a⁹ biat ettiler. Kimsenin şüphe etmemesi için de sultanın hasta olduğu ve en yakınlarının onu ziyaret edebilecekleri söylentisi yayıldı. Bu haberi kuvvetlendirmek gayesiyle de hekimbaşılar eskiden olduğu gibi sabah akşam sultanın çadırına geldiler (Schregle, 1961: 51-52; Kortantamer, 1993: 34). Bu durumda ümera sanki sultan hayattaymış gibi

⁶ Dilşad Hatun dönemi için bkz. Gavin Hambly (1998). "Becoming Visible: Medieval Islamic Women in Historiography and History, *Women in the Medieval Islamic World*, New York, s. 3-29.

⁷ VII. Haçlı Seferi için bkz. William C. Jordan (1979). *Louis IX and the Challenge of the Crusade: A Study in Rulership*, Princeton; P. Jackson (2007). *The Seventh Crusade, 1244-1254: Sources and Documents*, Burlington: Ashgate Yay.; J. Richard (1992). *Saint Louis: Crusader King of France*, Cambridge.

⁸ Koprman (1992). "Mısır Memlûkleri 1250-1517", s. 439.

⁹ Şecer ed-Durr'un üvey oğlu ve Eyyûbî Devletinin son hükümdarı. O, el-Melik es-Sâlih'in hayatta kalmış olan tek oğlu idi. Ama babası onu kendisine varis olarak tayin etmemişti. Kaynaklar onu nahoş tipli, içkiye düşkün sarhoş bir kişilik olarak tasvir ederler. Detaylı bilgi için bkz. Üçok (1981). *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler*, s. 59.

vazifelerini icra ediyor, sultanın masası hazırlanıyor ve her emir es-Sâlih adına veriliyordu. Tabî ki bu haldeyken devlet onun eşi olan Şecer ed-Durr tarafından idare edilmekteydi. İmzayı gerektiren diplomatik meselelerde de yine Şecer ed-Durr kocasının imzasını taklit ederek devlet işlerinin yürütmesini sağladı (Üçok, 1981: 61; Kortantamer, 1993: 34; Laufer, 1999: 358).

Vefat olayının gizli tutulması için pek çok önlem alınmışsa da bir türlü Fransızlar bu gelişmeden haberdar oldular (Makrîzî, 1972: 343). Haliyle bu haber Haçlıların cesaretini artırdı ve onlar Müslümanların bu durumundan istifade etmek adına Kahire'ye yürümeye karar verdiler. Bunun üzerine St. Louis'in kardeşi Robert d'Artois kumandasındaki bir Haçlı birliği Mansûra'da, Emir Fahr ed-Dîn'in ordugâhının bulunduğu mahalle ani bir saldırı gerçekleştirdi. Bu ani baskında Emir Fahr ed-Dîn öldü.¹⁰ Bunun üzerine Şecer ed-Durr, Bahrî Memlûklardan Baybars el-Bundukdârî¹¹ komutasındaki birliği Mansûra'ya gönderdi. Emir Baybars'ın planı doğrultusunda şehirde bulunan Haçlılar tuzağa düşürüldü ve Robert d'Artois ile birlikte Makrîzî'nin kayıtlarına göre sayıları bin beş yüzü bulan Haçlı kuvvetleri kılıçtan geçirildi (Makrîzî, 1972: 448; Chamberlein, 1998: 225).

Şecer ed-Durr, es-Sâlih'in vefatının akabinde Hısn-ı Keyfa'da bulunan sultanın oğlu Turanşah'a yolladığı bir haberle babasının vefatını bildirmiş ve onu tahta geçmesi için Kahire'ye çağırılmıştı (Makrîzî, 1972: 442). Bunun üzerine beraberindeki elli kadar adamla yola çıkan Turanşah, bir süre sonra Mısır'a vardı. Onun gelişinden sonra Sultan es-Sâlih'in ölümü resmen açıklandı ve Turanşah Mısır'ın yeni sultanı olarak ilan edildi (Çibâr, 1994: 192). İktidarı üvey annesinden devralan yeni sultan, ilk iş olarak devletin karşı karşıya kaldığı Haçlı sorununu halletmek üzere harekete geçti. Nil suyunun yüksek bir raddede olduğu bu dönemde Dimyat'tan Haçlılara levazım taşıyan yüklü gemilerin Fransız ordugâhına ulaştığı haberinin duyulmasından sonra Turanşah, ümeraya gemiler inşa edilmesi talimatını verdi. İnşa edilen yeni donanma sayesinde Haçlılar el-Mehalle gölünde pusuya düşürüldü ve Fransızlara ait olan 52 parçalık donanma Müslümanların eline geçti (Bohn, 1848: 549). Bu pusunun ardından 9 Nisan 1250 Salı günü, ağırlıklarını bırakarak Dimyat'a doğru kaçan Haçlıları takibe koyulan Müslümanlar bunlara saldırdı. Taraflar arasındaki en şiddetli çarpışmalar Fariskur¹² mevkiinde oldu ve bu çarpışmalarda Kral IX. St. Louis ile birlikte on binlerce Haçlı esir edildi.¹³ Bu zafer neticesinde Müslümanlar büyük ganimetler elde ederken; sayısız at, katır, ordugâh çadırlarıyla silahlar ve Fransız ordusunun diğer ağırlıkları Müslümanların eline geçti (Tagriberdî, tarışsiz: 365). Bu savaşta Emir Baybars el-Bundukdârî komutasındaki Bahrî Memlûklar¹⁴ büyük kahramanlıklar gösterdiler ve zaferin kazanılmasında hayati bir rol oynadılar.

Mısır'ın Haçlı istilasına maruz kaldığı kritik bir devrede es-Sâlih'in vefatı üzerine devletin kontrolünü eline alan Şecer ed-Durr'un, kocasının ölümünü gizleyerek ordunun ve halkın moralini yüksek tutması, Fransızların Mansûra'daki hamlelerine karşı uyguladığı stratejik taktikler ve de iyi bir zamanlamayla Turanşah'ı Mısır'a çağırması zaferin dönüm noktalarıydı. Savaş her ne kadar Müslümanların lehine sonuçlanmışsa da Eyyûbîler bu parlak başarıyı siyâsî arenaya taşıyamayacak, St. Louis ve şövalyelerine karşı büyük kahramanlıklar gösterip Haçlıları geri çekilmeye mecbur bırakan Baybars el-Bundukdârî komutasındaki Bahrî Memlûklar Mısır'da iktidarı Eyyûbîlerden devralacaklar ve böylelikle Mısır ile Suriye'de Memlûk egemenliğinin hâkim olduğu yeni bir süreci başlatacaklardı. Pek tabî ki buna sebep son Eyyûbî Sultanı Turanşah'tı. Kaynakların kendisini içkiye ve eğlenceye düşkün biri olarak tasvir ettiği Turanşah'ın, iktidara gelmesinden ve Haçlı tehlikesinin bertaraf edilmesinden sonra Bahrî Memlûklarla, üvey annesi Şecer ed-Durr'la ve de emirlerle arası açıldı (Kortantamer, 1993: 34). Şöyle ki, zaferin kazanılmasında büyük yararlılıkları görülen Bahrî Memlûkları takdir ve taltif edip onları mükâfatlandıracağı yerde onlara karşı sebepsiz kin beslemeye başladı (Makrîzî, 1972: 348). Savaşın ardından Fariskur'a çekilip geceleri sızincaya kadar içtikten sonra sarhoş bir halde mumları toplayıp başlarını kesip şöyle derdi: "Bahrî Memlûklara da böyle yapacağım" (Makrîzî, 1972: 359; Üçok, 1981: 62-63; Kortantamer, 1993: 35).

¹⁰ Bahsi geçen olay Mansûra Savaşıdır. Detaylı bilgi için bkz. John Coates (1990). "Memories of Mansura: The Tints and Textures of Kipling's Late Art in The Eye of Allah", *The Modern Language Review*, 85 (3): 555-569.

¹¹ 1260-1277 yılları arasında Memlûk tahtında bulunmuş olan sultan. Sultan Baybars hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Seddâd (1941), *Baybars Tarihi*, (Çev. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara: T.T.K. Yay.; 'Abd el-Fettâh 'Aşûr (1963), *ez-Zâhir Baybars*, Kahire.

¹² Fâriskûr: Mısır'ın kuzey kesiminde, Dimyat'a yakın bir mevkide Nil'e kıyısı olan ufak bir yerleşim merkezidir, bkz. İbn Batuta (1983), *Seyhatnâme*, nşr. Muhammed et-Tancı, c.I, İstanbul, s. 47-50.

¹³ Kral IX. St. Louis'in esaret günleri için ayrıca bkz. Jean de Joinville (2002). *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev. Cüneyt Kanat), Ankara: Vadi Yayınları.

¹⁴ Sultan el-Melik es-Sâlih Necm ed-Dîn Eyyûb, ekserisini *Kıpçak ve Harezmlilerin* teşkil ettiği bir memlûk birliği kurup bunları, kara ile bağlantısını kesip müstahkem hale getirdiği *er-Ravza* adasına yerleştirdi ve bu yeni birliğe *el-Memâlik el-Bahriyye* denildi; bkz. Philip Khuri Hitti (1978). *History of the Arabs*, Londra, s. 672.

Turañşah'ın Şecer ed-Durr'dan mücevherlerini ve babasının parasını tehditle istemesi üzerine de üvey annesiyle arası açıldı (Tagriberdî, tarihsiz: 102-273; Nicholson, 2004: 125). Üvey annesinin tahtı kendisi için nasıl muhafaza ettiğini unutup nankörlük eden, aynı zamanda onu, babasının servetini kullanarak Fransızlara karşı kahramanca savaşan memlûkları beslemekle itham eden Turañşah, üvey annesini gücendirmişti (Üçok, 1981: 62). Bu tehditlerden korkan Şecer ed-Dur, *huşdâşları*¹⁵ olan Bahrî Memlûklarla yazışmak suretiyle onlardan yardım istedi. Zaten büyük gayretlerine karşın sultandan gereken ilgiyi göremeyen ve onun bu nankörlüğüne karşı nefret dolu olan Bahrî Memlûklar ise, bu istek üzerine harekete geçmekte bir an bile tereddüt etmediler ve Sultan Turañşah'ı bir suikast girişimiyle ortadan kaldırmaya karar verdiler (Bohn, 1848: 553; Kortantamer, 1993: 35). Nihayetinde Turañşah'ı, ani bir baskınla, Nil üzerine inşa ettirdiği ahşap burçta feci bir şekilde öldürdüler. Ona ilk kılıç darbesini vuran da Bahrîlerin lideri Baybars el Bundukdârî idi. Sultan Turañşah'ın ölümüyle birlikte Mısır'da 79 yıl hükmeden Eyyübî Devleti de son bulmuş oluyordu (Makrîzî, 1972: 360; Chamberlein, 1998: 225; Choueiri, 2005: 157).

Eyyübîlerin son sultanı Turañşah'ın katledilmesinden sonra Bahrî Memlûk ümerası, devlet adamları, danışma kurulu üyeleri sultanlık sarayında toplanarak akıl ve enerjisine büyük bir inançla bağlı oldukları Eyyübî hanedanından es-Salih Necm ed-Dîn'in dul hanımı Şecer ed-Durr'un sultan olmasında ittifak ettiler (Holt, 2009: 210; Üçok, 1981: 64; Koprman, 1992: 444). Bu suretle Mısır'ın yeni melikesi adına hutbeler okundu, paralar basıldı (Makrîzî, 1972: 360). Böylece Şecer ed-Durr, tüm hükümdarlık yetkileriyle ve alametleriyle Mısır'ın Melikesi olarak tayin edildi ve kendisi Mısır'a hükmedecek olan ilk Memlûk sultanı oldu (Laufer, 1999: 358). Bu çağda Mısır'da iktidarda bulunmuş diğer sultanlar gibi Şecer ed-Durr'a bir atabeg lazımdı. Bu suretle el-Melik es-Sâlih'in satın almış kölelerinden biri olan ve ümeranın ileri gelenlerinden Emir İzz ed-Dîn Aybek bu vazifeye uygun görüldü (Üçok, 1981: 64).

Onun her şeyden önce bir kadın olması ve tarih boyunca Müslümanların, başlarında hükümdar olarak bir kadını görmeye alışık olmamaları Şecer ed-Durr'un iktidarını sağlamlaştırmasında önünde engel teşkil eden en önemli sorundu. Bu durumun farkında olan sultan, mümkün olduğunca devlet ricalinin gözüne girmek amacıyla onlara rütbelere ve ıktâlar dağıttı. Fakat tüm bu çabalar onun muasırlarının gözündeki yerini kuvvetlendirmeye yetmedi ve özellikle Eyyübî hanedanından pek çok melik, yeni sultana biat etmediler. Bunların yanı sıra Bağdat Abbasî Halifesi el-Musta'sım da yeni sultanı tanımayı şiddetle reddetmiş; bununla da kalmayarak Mısır'a yolladığı bir mektubunda geçen "*Orada erkek kalmadıysa bize bildirin, size buradan bir tane gönderelim*" şeklindeki sert ifadesiyle Mısır ümerasını ayıplamıştı. Öte yandan kendisine muhalif olanlardan bazıları yeni sultanı, Fransa Kralı St. Louis ile barış yapmakla suçluyorlardı. Sonuç itibarıyla bu baskılara daha fazla tahammül edemeyeceğini anlayan Şecer ed-Durr, ordu kumandanı Atabek el-'Asakir İzz ed-Dîn Aybek ile evlenerek sultanlığı ona devretti (31 Temmuz 1250) (Makrîzî, 1972: 464; Üçok, 1981: 67; Koprman, 1992: 441-42; Thompson, 2008: 190). Batılı oryantalistlerden Marcel, *L'Egypte depuis la conquête des Arabes* adlı eserinde Şecer ed-Durr'un daha kocası el-Melik es-Sâlih zamanında Aybek'le aşırı derecede münâsebette olduğu meselesini birçok tarihçinin kaydettiğini iddia etmişse de onun bu görüşünü Corci Zeydan gibi pek yeni sayılan tarihçinin vermiş olduğu kayıtlar dışında teyit eden başka bir kayda tesadüf edilmez (Üçok, 1981: 64-65). Görüldüğü gibi Fransızların Ortadoğu'ya olan seferinde Mısır'ın maruz kaldığı tehlikeyi başarıyla bertaraf etmesine rağmen bu, onun muasırlarının gözündeki durumunu kuvvetlendirmeye yetmedi. Kendisi resmi yazışmalarda, sikkelerde ve hutbelerde "*Umm-i Halîl el-Musta simiyeye es-Sâlihiyye*", "*Müslümanların Melikesi, İnananların Emiri, Halîl'in Annesi, es-Sâlih'in Zevcesi*" gibi unvanlar kullandıysa da (Mehdi, 2008: 68-69; Üçok, 1981: 66), tüm bunlar bir kadının hükümdarlığını gizlemeye ve başlarında kadın bir idareci görmek istemeyen çevreleri etkilemeye yetmemişti (Koprman, 1992: 442). Nitekim İzz ed-Dîn Aybek'le evlilik yapıp sultanlığı ona devretmesine rağmen Şecer ed-Durr, aktif olarak devlet işleriyle iştigâl etmeye devam etti. Hatta sultan olmasına rağmen kocası Aybek üzerinde baskın bir otoritesi vardı. Öyle ki, Aybek'in, oğlu Ali'inin annesi ile görüşmesini yasaklamış ve onu boşaması için kocasına baskı yapmıştı. Ayrıca hiçbir zaman eski kocası es-Sâlih'in hazinelerinin yerini ona söylemedi (Makrîzî, 1972: 403). Tabiri caizse Aybek'e hükmederdi ve Aybek'in sözü hiç geçmezdi (Üçok, 1981: 70; Kortantamer, 1993: 35).

¹⁵ Huşdâş: Aynı üstâdın memlûkları olan, aynı devrede *tibâka* öğrenim görmüş olan ve mezun olan memlûklardır, huşdâş hakkında daha detaylı bilgi için bkz. David Ayalon (1953-54). "Studies on the Structure of the Mamlûk Army", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 15(2) ve 16(1), s. 210-13; D. Ayalon (1989). "Memluk Devletinde Kölelik Sistemi", (Çev.:Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV. E.Ü. Edeb. Fak. Yay., İzmir, s. 241-242.

Bir süre sonra Sultan Aybek, Mısır'daki durumunu kuvvetlendirmek ve Suriye'ye firar eden bazı Memlûk gruplarının tehditlerinden korunmak için Musul Hakimi Bedr ed-Dîn Lu'lu'nun¹⁶ yardımına gereksinim duydu ve bu suretle de onun kızıyla evlenerek onunla akrabalık ilişkisi kurmak istedi. Şecer ed-Durr, kocasının bu evlenme girişiminde bulunduğunu duyunca bu durumdan çok etkilendi ve kocasına karşı duyguları değişti. Aybek de kendisinden uzaklaşınca aralarına soğukluk girdi ve ilişkileri bozuldu. Şecer ed-Durr'un, Aybekle aralarının açılmasında yazgıcı bir inancın da rol oynamış bulunduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, bir gün müneccimi Aybek'e bir kadın eliyle öldürüleceğini, bunun da Şecer ed-Durr'dan başkası olmadığını haber vermişti. Aybek, müneccimin verdiği bu haberin o derece tesirinde kaldı ki, Kâl'at ul-Cebel'e gitmekense Bâb el-Lûk'ta kalmayı kendisi için daha hayırlı buldu. Aybek aynı zamanda iktidarını gölgeleyen karısı Şecer ed-Durr'dan artık kurtulmak istiyordu (Üçok 1981: 75). Kendisiyle evlenerek onu sultanlık tahtına oturtan ve bu iyiliğine karşılık ikinci plana atılmayı içine sindiremeyen Şecer ed-Durr, Aybek'i öldürme planları yapmaya başladı (Makrîzî, 1972: 398). Bu plan doğrultusunda güvendiği beş adamını onu öldürmek üzere vazifelendirdi. Bunlar arasında Muhsin el-Cevcerî, Nasr el-'Azîzî adlı hizmetlilerle Sencer adlı bir Memlûk bulunmaktaydı. Bir Nisan 1257 yılının Salı gecesi Aybek yıkanmak üzere hamama girdiğinde Muhsin el-Cevcerî ve onun yanında bulunan kuvvetli ve genç bir Memlûk hemen içeri dalıp kapıyı kilitlediler. Ne olup bittiğini anlayamayan Aybek'in üzerine saldırdılar ve onu boğmaya başladılar. Bu esnada ecel halinde Aybek, karısı Şecer ed-Durr'a yalvarmaya başladı. Kocasının bu haline acımış olsa gerek ki Şecer ed-Durr, adamına onu bırakmasını söyledi. Fakat Cevcerî buna karşı çıkarak "*Şayet onu bırakacak olursak ne bize ne de sana merhamet eder!*" dedi (Makrîzî, 1972: 493; Kortantamer, 1993: 36). Nihayetinde Aybek'i orada feci bir şekilde öldürdüler (Kanat, 2000: 23-56). Sultan Aybek, yedi sene iktidarda bulunmuştu. Şecer ed-Durr, kocasının ölümünü ne kadar gizlemeye çalışıp bir gece vakti eceliyle ani bir şekilde vefat ettiğini bildirdiyse de, liderleri Kutuz olan Aybek'in Memlûkları (el-Mu'izziyye Memlûkları)¹⁷ buna inanmadılar (Makrîzî, 1972: 494). Hal böyle olunca Aybek'in Memlûkları, efendilerinin katili olduğuna inandıkları Şecer ed-Durr'u öldürmeye karar verdiler. Fakat, el-Melik es-Sâlih Necm ed-Dîn Eyyûb'un memlûk grupları olan es-Sâlihiyye, *huşdâşeleri* olan Şecer ed-Durr'u mümkün olduğunca korumaya itina gösterdiler ve onu güvenli bir şekilde ikame edebileceği Kırmızı Kule diye adlandırılan *Burc el-Ahmar*'a¹⁸ götürdüler.¹⁹

4 Nisan 1257 Cuma günü Sultan Aybek'in oğlu Nûr ed-Dîn Ali, sultan olarak tahta çıkarıldığı zaman Şecer ed-Durr, onun annesine götürüldü. Aybek'in ilk karısı, kocasının hunharca öldürülmesine öfkelenmiş olsa gerek ki beraberindeki cariyelerle birlikte Şecer ed-Durr'u bir gün boyunca, Cumartesi günündeki ölümüne kadar, ayaklarına giydikleri takunyalarla feci bir şekilde dövdüler. Öldüğü zaman da cesedini surlardan aşağı attılar. O esnada üzerinde sadece iç çamaşırları vardı. Halktan fakir olanlardan bazı kadınlar, onun atıldığı hendeğe gelerek incilerle süslü olan çamaşırlarının uçkurlarını çaldı. Atıldığı yerde günlerce kaldıktan sonra cesedi kokmaya başlayınca, bir küfe içinde taşınıp İbn Tulun Camii'nin güneyindeki bir mahalde defnedildi. Şecer ed-Durr, kuşatıldığını görüp kendisine nefret duyan cariyeler tarafından öldürüleceğini anlayınca kendisine ait mücevheratını havanda döverek yok etmişti (Tagriberdî, b.t.y.: 102, 273; Irwin, 1986: 29; Kortantamer, 1993: 37).

Sonuç olarak, Eyyûbî Sultanı el-Melik ez-Sâlih'in cariyesiyken onun nikahlı eşi olan Şecer ed-Durr, Fransa Kralı IX. St. Louis'in Mısır'a olan Haçlı seferi esnasındaki kritik süreçte, kocasının vefatı üzerine devlet işlerine eline almış, es-Sâlih'in oğlu Turanşah'ın yetmiş gün gibi kısa süren iktidarından sonra da Bahrî Memlûk ümerası tarafından devletin başına sultan olarak tayin edilmiş Türk tarihinin önemli kadın sultanlarından. Memlûk devri tarihi kayıtlarında sultan eşlerinden ve cariyelerden pek söz edilmediğine bakılacak olursa, Türk-İslâm dünyasında olduğu gibi Memlûk toplum hayatında da kadınların ön plana çıkmadığı aşikârdır. Fakat Şecer ed-Durr, icraatları ve devlet içindeki konumuyla burada bir istisnâ teşkil eder. Her şeyden önce kendisi Memlûkların ilk sultanı idi ve bu sebeple Memlûk devri tarihçileri eserlerinde onun hakkında bolca malûmat vermişlerdir. Kölelikten sultanlığa giden yolda

¹⁶ Musul 1210 yılından itibaren Zengîlerin veziri sıfatıyla ve 1231 yılından sonra da bağımsız olarak Bedr ed-Dîn Lu'lu tarafından idare edilmiştir.

¹⁷ Memlûk sultanları döneminin bütünü *asabiyye devri* olarak nitelendirilebilir. Asabiyye, kan akrabalığı başta olmak üzere, aynı ırk, ülke veya şehirden olan insanların birbirini tutması, desteklemesi ve bunların bir dayanışma içerisinde olması anlayışıdır. Memlûklarda aynı tüccar tarafından getirilip satılmış olmak, aynı tibâkta eğitilmek ve aynı ustâda bağlanmak asabiyyenin teşekkülü için bir zemindi. Nitekim devlet içinde her bir sultan için hususi bir memlûk grubu ve her nüfûzlu emirin kendisine bağlı belirli bir memlûk grubu bulunmaktaydı. Örneğin, el-Melik el-Eşref Barsbay tarafından satın alınan memlûklar *Eşrefiyye Memlûkları* olarak anılırlardı; bkz. Koprman (1992). "Mısır Memlûkleri", s. 500.

¹⁸ Kâl'at ul-Cebel'in burçlarından birisi.

¹⁹ Memlûklar devrindeki huşdâş grupları arasındaki rekabetler için bkz. Ayalon (1953-54). "Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi", s. 221-228.

Şecer ed-Durr; Haçlılara karşı stratejik kararlar alarak onları geri püskürtmeyi başarmış, ümerayı ve halifeyi kazanmak için elinden gelen fedakârlığı yapmış, devleti idare etme kabiliyetinden mahrum olan Turanşah'ı bertaraf etmiş, fakat tüm bunlara rağmen Müslümanların, başlarında kadın bir sultan görmeye alışık olmamalarından dolayı baskı yüzünden iktidarı evlendiği ordu kumandanı Aybek'e bırakmak zorunda kalmıştı. Şecer ed-Durr siyasetçi, akıllı ve güzel bir kadındı. Aynı zamanda kıskanç ve mağrurdu. Kocasının üzerine evleneceğini öğrenince, bu durumu içine sindiremedi ve Aybek'i öldürdü. Onun bu cinayeti de kendi hazin sonunu beraberinde getirdi.

KAYNAKÇA

- ‘ÂŞÛR, ‘Abd el-Fettâh (1963). *ez-Zâhir Baybars*, Kahire.
- ATLASÍ, H. (1912). *Süyün Bike*, Kazan.
- AYALON, D. (1953-54). “Studies on the Structure of the Mamlük Army”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 15 (2)-16 (1): 57-90.
- AYALON, D. (1989). “Memlúk Devletinde Kölelik Sistemi”, (Çev.:Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, E.Ü. Edeb. Fak. Yay., İzmir, IV:211-247.
- BOHN, Henry (1848). Extracts from an Arabian MS. By al-Makrisi Containing The Saracenic Account of the Crusade under St. Louis”, *Chronicles of the Crusades*, (Ed: Henry G. Bohn), Londra, s. 535-556.
- BROCKELMANN, Carl. (1992). *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev.: Neşet Çağatay, T.T.K. Yay., Ankara.
- CAOTES, John (1990). “Memories of Mansura: The Tints and Textures of Kipling's Late Art in The Eye of Allah”, *The Modern Language Review*, 85 (3): 555-569.
- CHAMBERLAIN, M.(1998), “The Crusader Era and the Ayyubid Dynasty”, *The Cambridge History of Egypt*, (Ed.: M. W. Daly, Carl F. Petry), New York, s. 211-.241.
- CHOUËIRI, Y. (2005). *A Companion to the History of the Middle East*, Wiley Blackwell.
- ÇİBAR, İ. (1994). *es-Selâtin fî'l-Meşriki'l-Arabî*, Dâr en-Nahdat el-Arabiyye, Beyrut.
- HAMADANİ, Agha (1992). *The Frontier Policy of Delhi Sultans*, New Delhi.
- HAMBLY, Gavin (1998). “Becoming Visible: Medieval Islamic Women in Historiography and History”, *Women in the Medieval Islamic World*, New York, s. 3-29.
- HİTTİ, Philip (1978). *History of the Arabs*, London.
- HOLT, P.M. (2009). *The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, Cambridge Üniversitesi Yay., London.
- IRWIN, R. (1986). *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250-1382*, London: Routledge.
- İBN BATUTA (1983). *Seyehatnâme*, nşr. Muhammed et-Tancî, c.I, İstanbul.
- İBN SEDDÂD (1941). *Baypars Tarihi*, (Çev. Şerefüddin Yaltkaya),T.T.K. Yay., Ankara.
- İBN TAGRİBERDÎ Ebû'l Mehâsin Yusuf (Tarihsiz). *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr vel-Kahire*, nşr. İbrahim Ali Tarhan, c. VI.
- JACKSON, P. (2007). *The Seventh Crusade, 1244-1254: Sources and Documents*, Burlington: Ashgate Publ.
- JOINVILLE, de Jean (2002). *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev: Cüneyt Kanat), Ankara: Vadi Yay.
- JORDAN, William (1979). *Louis IX and the Challenge of the Crusade: A Study in Rulership*, Princeton.
- LAUFER Guida Jackson (1999). *Women Rulers Throughout the Ages: An Illustrated Guide*, Santa Barbara.
- KANAT, C. (2000).“BahriMemlûklar Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, III, İstanbul, s. 23-56.
- KOPRAMAN, K. Y. (1992). “Mısır Memlûkları (1250-1517)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul: Çağ Yay., c. 6, s.433-543.
- KORTANTAMER, Samira (1993). *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir: E.Ü. Edeb. Fak. Yay.
- MAKRÎZÎ, Takîy ed-Dîn Ahmed b. ‘Alî (1972). *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, nşr. Sa'îd ‘Abd el-Fettâh ‘Âşûr, I, Kahire.
- MAHDÎ, Ş. (2008). *Memâlik Mısr veş-Şâm*, ed-Dâr el-Arabiyye, Beyrut.
- NICHOLSON, J. (2004). *The Crusades*, Londra: Greenwood Press.

PERRY, Glenn Earl (2004). *The History of Egypt*, Greenwood.

RICHARD, Jean (1992). *Saint Louis: Crusader King of France*, Cambridge.

SHREGLE, Götz (1961). *Die Sultanin von Ägypten. Şagar ad-Durr in der arabischen Geschichtsschreibung und Literatur*, Wiesbaden.

SÜMER, Faruk (1990). *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: T.T.K. Yay.

TURAN, Osman (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.

THOMPSON, Jason (2008). *A History of Egypt*, Kahire: Amerikan Üniversitesi Yay..

ÜÇÖK, Bahriye (1981). *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.